

Оригинални научни рад

Зорана З. БУШИЋ*

Институт за српску културу – Приштина, Лепосавић

БЕСОВИ У ЊЕМУ И БЕСОВИ ВАН ЊЕГА
– КОНАЧНА ПОБЕДА
(Књижевни и психолошки погледи на лик Светога
Петра Коришког у Теодосијевом Житију)**

Апстракт: У раду ће бити проблемски представљено и аналитичко-синте-
тички анализирано Теодосијево *Житије Пејтра Коришког* у светлу еремитске
традиције. Центар истраживања чини лик Светога Петра Коришког у пустињач-
кој традицији средњовековне књижевности, двојност његове природе и важност
борбе коју води, идући ка обожењу. У циљу да прикажемо борбу Светога Петра
Коришког у сагласју са духовним, књижевним и психолошким утемељењима, по-
себна пажња биће усмерена ка корелацијским могућностима читања средњовеков-
не књижевности и књижевности XIX и XX века. Спој чудесног и реалистичког, као
одлика Теодосијевог поетике, воде ка разумевању *Житија Пејтра Коришког* изван
задатих оквира старе српске књижевности.

Кључне речи: Теодосије Хиландарац, Петар Коришки, житије, средњовековна
књижевност, борба, обожење, корелативност.

*„Јер ово њројадљиво њреба да се обуче у њројадљивосѡј,
и мрѡво ово да се обуче у десмрѡносѡј.“*

(1. Кор. 15, 42. 53)

Житије Свѡѡѡа Пејтра Коришког сматра се једним од најдрагоценијих
текстова старе српске књижевности, које се тематски, описима и радњом
разликује од досадашње еремитске традиције писања житија и похвала свети-
тељима. Димитрије Богдановић казује да је дело Теодосија Хиландарца „нај-
поетичнија и најведрија душа српскога средњег века“ (Богдановић 1988: 9),

* истраживач приправник, supiczorana1194@gmail.com

** Рад је написан у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са
Министарством просвете, науке и технолошког развоја број: 451-03-68/2020-14/200020
од 24. јануара 2020. године.

Ирена Шпадијер уочава да је поред Владислава Граматика, Христифора Рачанина, Теодосије Хиландарац највише успео да да лични печат овоме житију, издвојивши се од осталих преписивача (Шпадијер 2014: 118), Милан Кашанин закључује да је Теодосијево *Житије Светиога Петра Коришкога* невелика, савршено скројена приповетка, сразмерних пропорција (Кашанин 1975: 176).

О рукописном наслеђу житија, његовој дуговековној традицији, археолошком и историјском значају говорило се доста у науци о књижевности. Теоретичари књижевности су сложни у томе да је проблем ауторства житија решен у корист Теодосија Хиландарца, а наручилац је рашко-призренски епископ Григорије II.¹ Стојан Новаковић је први објавио оригинални текст *Житија Петра Коришкога*² 1871. године, писан по рукопису из XVI века. Димитрије Богдановић је, служећи се Новаковићевом публикацијом, превео 1970. године на савремени српски језик рукопис *Житија Светиога Петра Коришкога*, а оно је поновно објављено 1988. године, док је Томислав Јовановић приредио *Житије Светиога Петра Коришкога* 1980. године. Оригинални рукопис из XVI века данас се налази у Архиву Српске академије наука и уметности у Београду, под бројем 123 и именом *Коришки поменник*, а садржи Службу Светом Петру Коришком, Житије Светог Петра Коришкога и Коришки поменник (Јањић 2007: 51). Колико је Теодосије Хиландарац био даровит писац говори и податак да је својом ученошћу и истанчаним естетским вредностима дао дух и трајност непознатој легенди о локалном пустињаку који је подвизима и борбом доказао величину вере, духа и упорности, добивши светачки ореол вредан поређења и са знаменитим и истакнутим светитељима и пустињацима тога доба.³ У науци је одомаћено мишљење да је *Житије Петра Коришкога* настало око 1310. године, а историјске околности у којима је живео Теодосије Хиландарац чине време успона српске државе под вођством краља Милутина, који је политичко и културно проширење наше државе остварио обновљеним и чврстим везама са Византијом. Српско културно наслеђе је прве византијске утицаје примило кроз традицију и делање Ђирила и Методија, али и кроз светогорско монаштво (Ребић 2003: 33), што указује да су обновљене културолошке везе за време краља Милутина веома значајне по српску културну баштину. Поред византијског утицаја,

1 Временом настанка житија, животом Теодосија и Петра Коришкога, историјским околностима и утицајима на основу архитектонских, археолошких, историјских и литерарних извора, бавили су се следећи аутори, в. Јањић (2007), Кашанин (1975), Шпадијер (2014).

2 У раду се ослањамо на препис који је приредио Димитрије Богдановић, а за данашњу језичку верзију су заслужни Лазар Мирковић и Димитрије Богдановић. Житије је објављено 1988. године под насловом: *Житије и йодвизи светиога и йрейододнога оца нашег Петра у Коришкој јори исјосника*, в. Теодосије (1988).

3 Питања Теодосијевог порекла, идентитета и учености не улазе у оквире овога рада, као ни генеза настанка самог *Житија Петра Коришкога*. О томе се у литератури расправљало довољно, на шта указују и референце на крају рада.

за стару српску књижевност и њен развитак важна је светогорска традиција и Свети Сава који је развио српски духовни живот. *Светиосавска духовна филозофија* утемељена је на вечној истини, богоспознању, добру и љубави (према Ребић 2003: 42). У складу са реченим, светоотачка литература (Јован Лествичник, Василије Велики, Јован Златоусти, Григорије Богослов, Свети Антоније, Јован Дамаскин) морала је бити позната Петру Коришком, као и писцу његовог житија, стога се и утицаји препознају.

Милан Кашанин истиче да су суседне словенске земље имале животописе локалних светитеља пустињака⁴ те је било неопходно и у православној цркви посведочити постојање светитеља отшелника, а Петар Коришки је наследник поменуте четворке (Шпадијер 2014: 136). Лествица аскетских врлина која по људској природи иде током целог живота ка савршенству, светости, посебно је истакнута у *Житију Светиої Антонија Великої* Атанасија Александријског. Поменуто житије је Теодосију и било образац за творење сопственог. Неминовни утицај запажа се у композицијском следу и структури са појединим иступањима, такође и у грађењу главних ликова,⁵ односу према сестри, породици и подвизима. Житије Атанасија Александријског нам служи да укажемо на значај борбе са бесовима, то јест унутрашњој борби, коме је писац и посветио довољно пажње као и Теодосије, а о чему ће у *Житију Пејра Коришкої* и бити речи.

У жељи да прикажемо естетске вредности средњовековног житија, на почетку се сусрећемо са проблемским питањем библијских реминисценција у Теодосијевом делу. Наиме, у *Житију Светиої Пејра Коришкої* постоји 38 библијских цитата, а већину заузимају они из Старог завета (Шпадијер 2014: 143). Говорећи о значају и функцији библијских цитата у Теодосијевом *Житију Пејра Коришкої*, Ирена Шпадијер се позива на мишљење Рикарда Пикјоа, који наводи да библијске реминисценције у делима старе књижевности служе за „премошћавање јаза између литерарног, књижевног и вишег духовног смисла“ (2014: 143). Неминовно је запазити да се у тумачењу дела старе српске књижевности сусрећу различити приступи и мишљења, а тичу се литерарног, духовног, религијског смисла. Циљ нашега рада јесте да покушамо да ујединимо различите приступе у тумачењу дела, укажемо на значај средњовековне традиције и какве је могуће утицаје остварила у књижевности XIX и XX века. Жеља нам је да представимо целовиту анализу где се духовна, књижевна и психолошка гледишта не сучељавају,

4 У питању су житија о Светом Јовану Рилском, Светом Јоакиму Осоговском, Светом Прохору Пчињском и Светом Гаврилу Лесновском и та четири отшелника заокружују пустињачку традицију између X и XII века (Шпадијер 2014: 135).

5 Сложили бисмо се са мишљењем Ирене Шпадијер, која упозорава на термилошки опрез у називима *лик* и *учесник* те Петра Коришког представља као главног лика, а остале као учеснике у грађењу истог (Шпадијер 2014: 164). И у *Житију Светиої Антонија* бисмо применили исту термилошку ограду.

већ допуњују творећи ширу слику самог дела. Иако средњовековна житија имају обредну функцију у чијем је центру светитељски култ, без велике могућности за стваралачким проучавањем (Шпадијер 2014: 219), додали бисмо да је Теодосијево *Житије Пејтра Коришког* могући изузетак у старој српској књижевности, јер представљање јединствене борбе са демонима у себи и ван себе ствара могућност за широк спектар различитих приступа и тумачења.

Естетске вредности старе српске књижевности⁶ до XX века углавном су свођене на историјске чињенице и то из политичких, историјских и идеолошких разлога те је и средњовековна књижевност дуго била у сенци интересовања науке о књижевности, књижевне историје и критике. Због *свољашњеј ирисјуи* стара српска књижевност је естетски била занемаривана, као и њен духовни и хришћански значај (Јефтимијевић Михајловић 2011: 190). Чедомир Ребић истиче важност естетске категорије узвишеног у делима старе српске књижевности (1998: 76), која се често занемаривала и поистовећивала са категоријом *лејо*. Ако бисмо естетску вредност узвишеног посматрали кроз призму јединственог споја духовне и физичке лепоте и вредности засноване на етици и лепом које се поистовећује са добрим и унутрашњим (Бечејски 2011: 164), онда бисмо и дошли до питања катарзе у делима средњовековне књижевности. *Житије Светиога Пејтра Коришког* јединствени је пример сусрета античког драмског набоја у борбама главног јунака и *светојосавске филозофије* у коју су уткане мисли о христочежњивом животу, реалности обожења, путу ка лествици савршенства, светосавској етици заснованој на *созерцању*.⁷ Васпитну вредност Теодосијевог *Житија* запажамо већ на почетку, а у складу са светосавском филозофијом, која се посматра кроз духовни утицај Светог Саве, сложили бисмо се са мишљењем Марије Јефтимијевић Михајловић да светосавску етику треба посматрати као „пут васпитања православне личности, а то значи непрестана борба са страстима, гресима у себи и ван“ (Јефтимијевић Михајловић 2011: 202), што делање Светог Петра Коришког и доказује:

„Оставити последњим нараштајима житија светих и њихове изванредне и доброљубиве подвиге – добро је, и веома корисно и згодно: на добро надметање доброљубиве душе, када се о томе чита, ревношћу за добродетељ подстиче. [...] Тако и списатељи и слушатељи житија, и храбрих подвизавања, и против ђавола мужаства, и борења, и одолења светих људи, ако су за добро уопште способни, нађу се и нехотице погођени у срцу па се труде да против мислених

6 Унижавању естетских вредности дела средњовековне српске традиције допринели су Павле Поповић, Јован Скерлић, Светислав Вуловић, в. Ребић (1998).

7 *Созерцање* је „савршена молитва, а према Јовану Лествичнику то је непосредно гледање у Бога, неодвојиво од екстазе и просветљења“ (Јањић 2007: 130). *Созерцање* је *лејо* виђено духом и умом, *лејо* које се једначи са добрим, насупротив *лејо* које се види очима (Бечејски 2011: 164). Додали бисмо синоним у складу са тематиком борбе отшелника – *умно лејо*.

противника и непријатеља душа наших искусни и противни постану. И у једном и другом случају житија служе на корист: слушатељима су већ сама по себи корисна, а списатељима следује награда због користи слушатеља“ (Теодосије 1988: 264-266).

На примеру Теодосијевог *Житија Свјетог Пейра Коришког* суочили смо се са префињеним и истанчаним поетским приступом у писању животописа светитеља, а са циљем да се створи не само култ подвижника вредног памћења него и синтеза духовног, религиозног, психолошког, литерарног. Кашанин износи суд да код Теодосија Хиландарца уочавамо прве назнаке индивидуалности у писању у средњовековној књижевности (Кашанин 1975: 176). Додали бисмо да библијске реминисценције имају јединствену сврху у тексту да поред непосредног, реалистичног говора унесу дозу свечаности, а опет су у функцији карактеризације лика преподобника. Сматрамо важним истаћи значај псалма у *Житију Свјетог Пейра Коришког* којих у реминисценцијама има две трећине, а самим тим и значајност вредну помена. „Псалми представљају најдубљу експресију унутрашњег човековог вапаја, то је најличнија комуникација с Богом и представља поетско ткиво“ (Шпадијер 2014: 146). У складу са реченим, закључили бисмо да псалми у Теодосијевој тексту имају не само поетску функцију у карактеризацији већ и виши циљ, а тиче се духовности и постизања циља у богослужењу коме отшелник, Петар Коришки, тежи. У унутрашњој борби са којом се преподобник суочава у другој фази подвижништва, псалми су заузели важно место у карактеризацији и говору главног јунака, о чему ће бити речи. Псалмима и молитвама испосник тражи оправданост у остварењу свог циља – живљења у Христу, што нас опет доводи до присуства *свјетосавља* у Теодосијевој *Житију Пейра Коришког*.⁸ Три јединствене хришћанске врлине, вера, нада, љубав, чине основу Теодосијевог житија, а у споју са реалистичким приступом и приказивањем локалног пустињака у светлу божанске мудрости, сусрећемо се старом и новом књижевношћу у српској традицији. Тежња Петра Коришког ка христочежњивом животу, одрицању, испосништву, самоспознању, усаглашена је са монашким идеалом – „узвођење душе према животу у Христу“ (Ребић 1998: 9).

Предговор, богословски увод, похвала на крају, молитве, доксологије, топоси, афектирана скромност – карактеристични су и стандардни делови средњовековног житија. Теодосије и у таква места уноси нови дух творења, обраћајући се читаоцима из перспективе садашњег времена, афектираном скромношћу и васпитним значајем житија. С обзиром да оквир живота испосника Петра Коришког чини свет, природа и свет коме се привидно враћа (Шпадијер 2014: 159), истакли бисмо значај његове унутрашње и спољашње

8 Драгана Јањић истиче да је Теодосију монашко искуство у Светој Гори помогло да примени значај псалма и изванредно представи Петрову унутрашњу борбу против бесова (Јањић 2007: 126).

борбе, циљ и победу, а у функцији могућег корелативног тумачења и приказа карактера испосника чија двојна природа и борба воде ка обожењу.

„Једва да у нашој старој српској књижевности има дубље и животније психологије, лепшег, драматичнијег, и узбудљивијег и људски истинитијег приповедања“ (Богдановић 1988: 42), речи су које су нас подстакле на анализу Петрових поступака у синтези литерарног и психолошког приступа, а опет и са тежњом да говорећи о борби добра и зла, исту борбу посматрамо *очима душе*. *Житије Пејтра Коришког* начелно поседује дводелну структуру те дуализам Петрове природе и дводелност борбе коју води са бесовима ван себе и у себи представља основну естетску категорију Теодосијевог текста.⁹ С обзиром да је сликање лика Петра Коришког у првом делу житија засновано на истицању његове кроткости, строгом посту, небризи о телу, самотништву и недружељубивости, онда се и суочавамо са мањком Петровог саобраћања са околином. Говор младог аскете у првом делу житија се своди у већини случајева на монологе, унутрашње монологе и ћутњу, а утицај околне је тада већи, па можемо чути и нападе родитеља који му говораху:

„Бруко породице и срамото, наша, зашто са друштвом радовати се не изађеш, него свагда ћутиш и безгласан као да си у жалости за киме ходиш? Шта се то с тобом на наше очи дешава, коју потајну мисао у срцу своме носиш и не говориш нам о томе?“ (Теодосије 1988: 267)

Родитељско подозревање и страх од тајне коју крије у себи код Петра је резултирало окретањем ка још већем посту, учењу, цркви, повучености, не обазирјући се на своје тело и не старајући се о свом изгледу. Посебан начин говора у себи / молитве указују на Петрову суздржаност од било каквог односа са спољашњим светом који га окружује те нас свакако такав начин општења подсећа на *исихизам*.¹⁰ Драгана Јањић истиче да је непријатељ исихисте његово срце, бриге и мисли (Јањић 2007: 103), што ће борба Петра Коришког у другом делу житија и доказати, док се спољашњим непријатељима у првом делу житија сматра његова околина, породица, најближи. Колико је важан удео монолога и дијалога у еремитској традицији, а на примеру Теодосијевог житија, доказује њихово истанчано смењивање и сликање карактеризације главног јунака и осталих ликова који доприносе сликању истог. После смрти оца и мајке, Петрова једина веза са светом од ког жели да побегне јесте његова сестра, као што је случај и у *Житију*

9 У раду ћемо се посебно бавити другим делом житија и борбом Светог Петра Коришког која води ка обожењу, док први део житија који има „информациони“ карактер и функцију, указујући нам на начин Петровог живота, детињства, младалаштва, не улази у оквире овога рада.

10 Исихија представља мир, молитву у тишини, потпуна самоћа и однос с Богом (Јањић 2007: 102).

Аниџонија Великој.¹¹ Владета Јеротић у својој студији из психопатолошке перспективе указује на могућу велику везаност Петра за мајку, која иде до граница патолошког те је његова окренутост путу ка Богу заправо бирање новог уточишта. Иако у Петровој биографији немамо детаљнијих података о смрти родитеља, Јеротић запажа да након очеве смрти Петрова реакција се своди на: „И одмах отац ка Господу отиде“ (Теодосије 1988: 267), док је након мајчине смрти присутна бурнија, емотивнија и потреснија реакција: „А он, у сузама и надгробним псалмима и поменом матери достојну пошту одавши“ (Теодосије 1988: 268). Из наведеног Јеротић закључује да је Петров пут и чудновато понашање условљено и могућим девијантним појавама из детињства, односа према родитељима и потиснутим нагонима, што условљава велику послушност, кроткост, небригу о телу и пут ка Христу (в. Јеротић 1997). Сматрамо значајним помена сликање психолошког портрета Петра Коришког из перспективе савремене психопатологије, где нови фиктивни циљ који подразумева сједињење са Богом, који настаје након одрицања јединог до чега је Петру стало - мајке, води ка „динамичној драми“ (Јеротић 1997: 20). Међутим, неопходно је додати и допуну овом становишту у контексту старе српске књижевности, а оно се односи на духовни подвиг и пустињачки живот окренут вишим циљевима, чији је Петар неизоставни члан. Уколико узмемо могућност да Петар тражи ново уточиште – Велику Мајку, важно је поменути да она може подразумевати и психопатолошку основу, али и усмерење ка већем циљу.

Тренутак када Петар Коришки напушта једину везу са светом који га окружује – сестру, а са молитвом да се мирно у девичанству упокоји, суочавамо се са отшелником који пратећи пут аскете напушта свет – „зависност од страсти којима човек убија себе, немајући вечни живот“ (Јањић 2007: 105). „Ја сам пут и истина и живот“ (Јн 14, 6), Христове су речи које је Петар у најранијем добу спознао и подстакнут њима и могућим, неистакнутим околностима, одлучио је да тај пут и прати, чиме се постиже *драматичности* и добива дух античке трагедије (Богдановић 1988; Јањић 2007). Петар Коришки је побегавши од сестре кренуо у своју главну и најтежу борбу - борбу за душу те је молитва пред одлазак упућена Богу изврсни приказ мотивације и сврхе саме борбе преподобног:

„Господе, ти све знаш (Мт. 6, 28-29), и ти знаш срца мојега жудњу за тобом, да из љубави према теби и сада ову сестру моју саму у пустињи остављам, јер хоћу да ничим неспутан послужим теби, Богу мојему. Упути ме по твојој доброты тамо где бих почетак покајању поставио, да се о својим злим делима истински побринем. Ја вољу и завете дајем, а ти трпљење и до конца живљење у пустињи даруј ми. Молим се и за ову рабу твоју, сестру моју...“ (Теодосије 1988: 269-270).

11 Зорица Витић истиче да мотив напуштања сестре у Теодосијевом житију не можемо посматрати као део пустињачке житије схеме (Витић 2012: 419), алудирајући на виши степен значења тог поступка.

Петар Коришки, као прави хришћанин, верује да је земаљски живот заправо смрт, а вечни живот је онај прави, након смрти. Он се физички одваја од своје породице и сестре, верујући да ће се поново састати у вечности, а то потврђују и Христове речи: „Ко моју ријеч слуша и вјерује Ономе који ме је послао, има живот вјечни, а не долази на суд, него је прешао из смрти у живот“ (Јн 5, 24). У складу са реченим, тренутак када Петар сазнаје за смрт сестре и наизглед необична реакција: „А преподобни, примивши потом вест о представљењу њеном, захвали Богу и радоваше се, јер се и он стално молио Богу за њу да се спасе. То се дакле догоди са сестром преподобнога“ (Теодосије 1988: 271), доказује чврстину вере и спознање Божјег пута једног хришћанина. „Петрова радост поводом сестрине смрти је велика похвала вери“ (Дојчиновић 2015: 56). Колико је важно узети у обзир дијалогичност психолошког и духовног тумачења, чему смо и тежили, говоре и речи Јована Деретића:

„Ни у једном нашем старом делу није с толико снаге и уверљивости приказана драма средњовековног човека распетог између људског и божанског, између „грешних“ потреба тела и високог верског идеализма, који је остварљив само по цену умртвљења телесног у себи, аутодеструкцијом“ (Деретић 1983: 85).

Иако сматрамо да ове речи у себи садрже дозу прикривене критике средњовековне традиције где вера досеже „неоправдани“ идеализам, додали бисмо да је психолошка подлога у мотивацији лика Петра Коришког неизоставни део за тумачење његових подвига, али да је *свештосавље* дубоко укорењено у улику и делу преподобника, чиме је успео досегнути светлост Божју.

Спој чудесног и реалистичког, као одлика Теодосијеве поетике, води ка разумевању *Жиџија Пејтра Коришкој* изван оквира старе српске књижевности. Одабравши пустињу за свој подвиг: „И тако на стуб са муком узашав, обрете високо на овој стени једну пештеру, као од Бога спремењу, и веома Богу захваливши узвесели се због ње“ (Теодосије 1988: 271), простор у Теодосијевом житију добија одлике реалистичког места, опишљивог, који се може очима видети и душом доживети. С обзиром да је за средњовековну хагиографију карактеристично симболичко схватање простора, ово житије излази изван тих оквира те се може поистоветити са делима савремене књижевности која простор доживљавају кроз Бахтинов термин *хроноиој*.¹² Кроз пустињу, гору, пештеру, пећину видимо континуитет у подвизништву и Петрову спољашњу и унутрашњу борбу. Спољашња борба је против сунца, мрза, кише, док је за нас важнија унутрашња борба преподобника, која се остварује у пештери, пећини, тајновитом, скривеном, окултном месту сахране и васкрсења (Јањић 2007: 111). Сликање предела у пустињачким

12 Ирена Шпадијер скреће пажњу на просторно-временски континуитет где је Браун термин „хронотоп“ заменио термином „хоротоп“, што означава „средњовековни препознатљив, иконичан изглед простора“ (Шпадијер 2014: 171).

житијима чини важан елемент, што у случају Теодосијевог дела добија додатну реалистичку ноту, јер је писац својим очима доживео место подвига свога отшелника: „Место ван света и за сваки подвиг прикладно, дивно од Бога за отшелнике устројено пребивалиште“ (Теодосије 1988: 271).

Пећина је место Христовог рођења сагледана и као природна пећина и пећина мајчиног крила (Јањић 2007: 111), што нас поново враћа на питање Велике Мајке, Мајке Божје и њене сврховитости у животу отшелника. Кроз виђење Владете Јеротића суочили смо се са психопатолошким анализом, где Петар Коришки одвајањем од мајке, креће ка узвишеном, новом циљу сагледаном Божјим обрисима и заснованом на култу Мајке Божје, који није непознат средњовековним мистичарима и пустињацима. С обзиром да је Петар Коришки отшелник који живот, смрт и подвиге посматра кроз трансценденталну визију духовног савршенства, сложили бисмо се са психолошким и духовним гледиштем да мајка има значајан утицај на конституисање Петровог живота и борбе. Ако бисмо мајку посматрали у хришћанском кодексу као симбол стварања, новог живота, васкрсења, у духовном смислу еквивалент том значењу има именица *земља*. Из земље настајемо, у земљу се враћамо, земља је симбол рађања, женског рода, обнављања, континуитета, што Растко Петровић у свом капиталном роману *Дан шестии* посебно истиче. Колико је мотив земље, као вишег циља, значајан за пустињачку традицију и испосништво, доказује и чињеница да се Свети Петар Коришки подвизавао у пећини и из земље из које је настао у њу се на крају и вратио. Светачки ореол је добио као скромни пустињак великог значаја, а могуће утицаје свог подвизништва и хришћанске светосавске врлине можда и пренео на нова поколења и писце XX века.

Интезитет Петрових кушања Теодосије описује поступно и обазриво, идући градацијским путем, а у складу са светоотачким утицајима и хришћанском вером која води ка обожењу. Почев од змије,¹³ главног непријатеља људског рода, која испосника куша сестриним гласом, Петар Коришки се први пут сусреће са бесовима у себи. Петар је свестан да је сестрин глас кушање демона и преиспитивање савести, али као сваки богоугодни инок, он наставља ићи путем богоспознања, верујући и трпећи. Тиховање¹⁴ је изузетно присутно током Петрове борбе са бесовима, чиме се остварује и хришћанско познавање главног алата у борби са нечаствим искушењима – молитва, вера и трпељивост, неизрецивост.

Натуралистички описи мучења подвижника изузетно су приказани у следећем степену напада бесова, који кушањем покушавају да одврате

13 Змија у хришћанској традицији представља зло, док у античкој митологији змија је мудрост, знање те је и неминовни утицај *Физиологиа* у Теодосијевој житију препознатљив (Јањић 2007: 123).

14 Тиховање је молитвена концентрација, а према Јовану Лествичнику то је борба против демона и њиховог представника Сатане и подвижника (Јањић 2007: 121).

испосника од намере богоугодне. „Естетизација“ антиестетских појава (Шпадијер 2014: 161) служи да прикаже величину трпљења, истрајности, самоодрицања са циљем досезања живота у Христу:

„Једнога дана, тако, усред дана као велики облак гавранова и у обличју свакаких звери сакушивши се дођоше до светога. Звери са риком и као да ће га прождрети јављаху се, а гавранови као да ће му ископати зенице очију његових у пештеру се залетаху. [...] Испод те стене на којој преподобни стајаше, река с високих гора сходећи близу протиче. И једном, од снега и дажда великог беше набујала. Када то видеше, беси се стадоше радовати и окушивши се у гомили на светог нападоше и са те стене, по бољем попуштењу, у онај поток мутни стадоше га вући, и по оштром камењу раздираху тело његово“ (Теодосије 1988: 276-277).

И сам Теодосије описујући физичке нападе бесова указује да су они с разлогом ту, чинећи по Божјој вољи изврсно кушање преподобника, са Божјим циљем да „овога својега роба кушајући хтеде да увенча трпљењем многих напада бесова“ (Теодосије 1988: 276). Начин приповедања, где се реалистичко и фантастично преплићу и доказују Теодосијеву поетску вредност, помаже нам да чудесну борбу Петра Коришког са бесовима доживимо стварно и емпатично. Међутим, проматрајући борбу коју преподобни успешно савладава уз Божју помоћ, суочавамо се са проблемским питањем: Да ли је борба са бесовима реалност или халуцинација? Владета Јеротић је психопатолошким методама објаснио елементе халуцинације, али оградивши се од коначног суда, вероватно свестан и значаја духовног аспекта који прожима дело Петра Коришког. С обзиром и да Теодосије у неколико наврата говори о синонимним терминима *беси* и *машијарије*, неизоставно је запазити да су и Петар Коришки и Теодосије били свесни имагинарних напада, кушања у споју са реалношћу. Међутим, сматрамо важним поменути да имагинарно и фантастично у делу о испоснику коришке пустиње не смемо посматрати у светлу бајковитог и измишљеног. Када је реч о унутрашњој борби испосника која делује нереално, ослонили бисмо се на духовну традицију и борбу пустињака у своме циљу да досегну обожење. Драгиша Бојовић говори о префигурацији митарства¹⁵ у светлу есхатолошке представе, што је истакнуто у демонском искушавању Петра Коришког. Током борбе са змијом, преподобни се обраћа Богу за помоћ:

„Ево Госпoде, видиш невољу моју: из оног места у које ме приведе твоја доброта, из њега ме ова змија лукава гневом и шиштањем изгони. А ја, раб твој, као човек са гресима немоћан, које противљење к њој без твоје силе смем да започнем, јер без мене, рече, ништа твoришти не можеће“ (Теодосије 1988: 274).

15 В. Бојовић (2004).

Арханђел Михаило, Божји помоћник, наградио је преподобника у трпљењу и борби те је Петрова душа постала главни актер у борби са представником бесова – Сатаном. Пред највећу борбу где су супарници Петрова душа и ђаво, морамо нагласити могућу корелацијску нит са небеском борбом у Његошевом делу *Луча микрокозма*, где снага добра и зла води битку за човека и ван њега и у њему. Петар Петровић Његош је и стварао своје дело под утицајем хришћанског мистичког сазнања, стога је могуће запазити заједничке мотиве у ова два дела. Иманентна трансценденција указује на мистички моменат и у *Лучи микрокозма* и у *Жиџију Свѣйога Пејра Коришког*, а унутар човека се догађа небеска битка. С обзиром да је *Луча микрокозма* дело о души, желимо истаћи значај небеске борбе у човеку на примеру *Жиџија Пејра Коришког*, а и могућем корелацијском посматрању. Демонске силе су своје нападе довеле до кулминације када се појављује представник бесова и чиме се и борба Петра Коришког окончава. Путем бестрашћа, молитвом, исихијом, Петар је успео да одоли свим неманима и њиховом представнику. Кроз Петров крајњи монолог, чиме остварује коначну победу, упознали смо се са досезањем лествице савршенства, овенчане светлошћу, лучом, искром која води га богоспознању и остварењу циља:

„Није ми непозната ваша лукава подвала, којом лукаво хвалећи ме наваљујете, и да узнесете ум мој хоћете гордошћу, којом ви отпадосте. Али је нечист пре Богом сваки који се поноси у срцу, јер се без ума такав надима; и ако је што добро у току многих година чинио, у једном часу упропастити може, у своју снагу без помоћи божје надајући се. А ја, од свих људи грешнији, признајем: *Ја сам ѝрах и ѝејео* (Пост. 18, 27) пред Господом мојим, и ништа сам по себи како треба без помоћи његове учинити не мислим. Зато је и пост мој и трпљење моје овде у пустињи, јер је он Бог мој, и спаситељ мој, и заштитник мој, и на њ се уздам. Тело моје, ако је иструлело или труди, никаква зла ми не чини: ако и труљење поднесе, устаће у нетрулежности; ако је сада неутледно, устаће у слави; ако је сада немоћно и налотом поцрнело, устаће у сјају. *Јер ово ѝројадљиво, рече, ѝреба да се обуче у нейројадљивост, и мрѝво ово да се обуче у бесмрѝност* (1. Кор. 15, 42. 53)“ (Теодосије 1988: 280-281).

Сврха борбе Светога Петра Коришког као и филозофија светосавља и хришћанства приказана је у поменутом монологу. То представља крајњи пораз бесова и ниподаштавање сваке њихове замисли да га одврате од богослужитељског пута ка животу у Христу. Кроз трпљење, аскезу, тиховање, молитву, псалмима, мудрошћу, Петар Коришки је доказао величину хришћанског пустинослужитеља који попут старозаветног Јова заслужује светачки ореол. Петрову борбу можемо разумети двојно, као борбу са природом ван себе и у себи, чиме је остварио и дуслу победу. Тежа, изазовнија борба је, свакако, била борба у унутрашњости Петровог бића, небеској бици у човеку, стога је Богдановићев коментар да је „Петар личност духовног микрокосмоса; он у самоме себи носи трагично супротстављање добра и зла, Петрова животна

позорница је његова душа, осамљена у пештери, суочена са природом и њеном лепотом, али и страхотама које та лепота носи“ (Богдановић 1988: 41) изузетно оправдан. Битка коју води Петрова душа у духовном микрокосмосу упоредива је са лучом у небеској бици душе и сатане, а крајњи циљ обухвата врхунац хришћанског пустињаштва - богоспознање. Ребићев суд: „Од духовног микрокосмоса воде путеви према небеском свијету у дубине Божије“ (1996: 94), даје нам подстицај да и Петра Коришког можемо посматрати као богочовека. Марија Јефтимјевић Михајловић истиче да је богочовек порекло свега светосавског, а Свети Сава је обогочовечио своје биће (2011: 203), што свакако можемо потврдити и за Светог Петра Коришког. Колико је утицај отпадништва важан и за књижевност XIX века, указује и роман *Зли дуси* Достојевског. У свом оригиналном називу роман и носи наслов *Бесы*, што неизоставно указује на старословенску реч која се у савременом српском језику архаично задржала, али стилски утиче на разумевање проблемских начела. Достојевски је кроз своју визију да само снажна вера може донети духовно богатство у животу, бавећи се темом отпадништва и христољубивости, а кроз лик Алексеја Кирилова и испитује важност разлике богочовека и човекобога. Несумњиво је знање о хришћанству којим се Достојевски водио, па чак и истицао да је „светитељ најпозитивнији тип човека, најлепши, најсавршенији израз бића што се човек зове“ (према Ребић 1996: 96), што у старој српској књижевности потврђује и борба преподобног Петра Коришког.

Својом духовном борбом заснованом на темељима хришћанства, Петар Коришки је досегао светлост: „После тога светлост велика у неизрецивом виђењу у пештери заблиста, и сан од њега оде по дану и по ноћи, и мишљење као да је на небесима а не на земљи у радости и весељу божанственом“ (Теодосије 1988: 282). Проблемско питање које се на крају јавља јесте: Да ли је Петар Коришки изгубио себе у жељи да досегне Бога? Могуће решење које сматрамо погодним чини суд о томе да је Петар Коришки својом борбом савладао себе, али и доказао људском роду вредност духовног и христочежњивог пута. Боривши се против бесова, Петар Коришки је победио себе и праведно заслужио есхатолошко обожење. Сложивши се са мишљењем Владете Јеротића да „сваки прилаз космосу и хаосу у нама, прилаз је најпре непознатим и због тога увек опасним дубинама“ (1997: 56) истакли бисмо да је Петрова борба са бесовима била јединствени тренутак када се микрокосмос и макрокосмос сусрећу на позорници човекове душе, а победу односи онај који истрајном вером и хришћанским богослужењем остварује Божји лик. Петар Коришки је несумњиво то и успео.

Створивши житије о преподобнику који је својим подвигом доказао есенцију хришћанске вере и богослужења, Теодосије је учинио да Свети Петар Коришки неизоставно заузме привилеговано место у историји, теологији, светоотачкој литератури и књижевности.

ИЗВОР

Теодосије 1988: Теодосије. „Житије Светога Петра Коришког.“ *Житија*. Прир. Димитрије Богдановић. Данашња језичка верзија Лазар Мирковић, Димитрије Богдановић. Књига пета, свеска прва. Београд: Просвета: Српска књижевна задруга, 263-288.

ЛИТЕРАТУРА

- Бечејски 2011: Мирјана Бечејски. „Научна и стваралачка мисао Чедомира Ребића.“ *Духовно стваралаштво Чедомира Ребића*. Зборник радова. Ур. Срђан Словић. Приштина, Лепосавић: Институт за српску културу, 155-189.
- Богдановић 1980: Димитрије Богдановић. *Историја старе српске књижевности*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Богдановић 1988: Димитрије Богдановић. „Теодосије.“ *Житија*. Прир. Димитрије Богдановић. Београд: Просвета: СКЗ, 9-42.
- Бојовић 2004: Драгиша Бојовић. „Пројекција митарства у Житију Светог Петра Коришког.“ *Црквене студије*, год. I, бр. 1, 121-129.
- Витић 2012: Зорица Витић. „Демонска искушења у Теодосијевом Житију светог Петра Коришког.“ *Стефан Првовенчани, Доментијан и Теодосије*. Антологијска едиција Десет векова српске књижевности, књига 2. Прир. Љиљана Јухас Георгиевска. Нови Сад: Издавачки центар Матице српске, 417-425.
- Голијанин 2011: Момчило Голијанин. „Манастири као носиоци духовности.“ *Духовно стваралаштво Чедомира Ребића*. Зборник радова. Ур. Срђан Словић. Приштина, Лепосавић: Институт за српску културу, 93-105.
- Деретић 1983: Јован Деретић. *Историја српске књижевности*. Београд: Нолит.
- Дојчиновић 2015: Данијел Дојчиновић. „Епидеитичко бесједништво и структура житија“. *Црквене студије*, год. XII, бр. 12, 43-65.
- Јањић 2007: Драгана Јањић. *Прејодобни Пејшар Коришки*. Приштина, Лепосавић: Институт за српску културу; Приштина, Београд: Издавачко предузеће Панорама; Зочиште: Манастир Светих Козме и Дамјана; Београд: Академија за конверзацију Српске православне цркве.
- Јеротић 1997: Владета Јеротић. „Житије Петра Коришког у светлу дубинске психологије“. *Дарови наших рођака: психолошки огледи из домаће књижевности*. Књ. 1. Београд: Просвета, 11-57.
- Јефтимјевић Михајловић 2005: Марија Јефтимјевић Михајловић. „Православна духовност старе српске књижевности“. *Башинина*, св. 19, 97-107.
- Јефтимјевић Михајловић 2011: Марија Јефтимјевић Михајловић. „Светосавље у делима Чедомира Ребића.“ *Духовно стваралаштво Чедомира Ребића*. Зборник радова. Ур. Срђан Словић. Приштина, Лепосавић: Институт за српску културу, 189-205.
- Јухас Георгиевска 2012: Љиљана Јухас Георгиевска (прир.). *Стефан Првовенчани, Доментијан, Теодосије*. Нови Сад: Издавачки центар Матице српске.
- Калезић 2011: Димитрије М. Калезић. „Девет књига Чедомира Ребића.“ *Духовно стваралаштво Чедомира Ребића*. Зборник радова. Ур. Срђан Словић. Приштина, Лепосавић: Институт за српску културу, 23-52.
- Кашанин 1975: Милан Кашанин. *Српска књижевност у средњем веку*. Београд: Просвета.
- Костић 2016: Драгомир Ј. Костић. „Човек сједињен с Богом (Теодосијево Житије Светог Петра Коришког, тумачење)“. Зборник радова. Ур. Мирјана Лончар Вујновић. Приштина: Универзитет у Приштини с привременим седиштем у Косовској Митровици, Филозофски факултет, 87-108.

- Lotman 1976: Jurij Mihajlovič Lotman. *Struktura umetničkog teksta*. Beograd: Nolit.
- Маринковић 1999: Радмила Маринковић. „Борба на камену. Трећи култ. Житије светог Петра Коришког“. Даница за 2000. годину, 148-165.
- Микетић 2011: Сања Микетић. „О Чедомиру Ребићу, језиком Чедомира Ребића.“ *Духовно стваралаштво Чедомира Ребића*. Зборник радова. Ур. Срђан Словић. Приштина, Лепосавић: Институт за српску културу, 206-2018.
- Милојевић 2018: Снежана Милојевић. „Функција анђела у опису страдања и смрти у српској житијиној књижевности XII и XIII века“. *Црквене студије*, год. XV, бр. 15, 735-752.
- Павловић 1988: Миодраг Павловић. „Теодосијево Житије Петра Коришког.“ *Житија*. Прир. Димитрије Богдановић. Београд: Просвета: СКЗ, 92-96.
- Рајковић 2011: Љубиша Рајковић. „Научно дело достојно дивљења и поштовања.“ *Духовно стваралаштво Чедомира Ребића*. Зборник радова. Ур. Срђан Словић. Приштина, Лепосавић: Институт за српску културу, 52-93.
- Ребић 1996: Чедомир Ребић. *Есејстика унутрашње и умна виђења*. Приштина: Институт за српску културу.
- Ребић 1998: Чедомир Ребић. *Духовност српске средњовековне књижевне културе*. Београд: Богословски факултет СПЦ.
- Ребић 2003: Чедомир Ребић. *Дух и исјина стваре српске књижевности (под видом вјечности)*. Приштина, Лепосавић: Институт за српску културу Приштина, Лепосавић.
- Трифуновић 1990: Ђорђе Трифуновић. *Азбучник српских средњовековних књижевних јојмова*. Београд: Нолит.
- Шпадијер 2014: Ирена Шпадијер. *Свети Пејтар Коришки у стварању српској књижевности*. Београд: Чигоја.

Zorana Z. ČUPIĆ

DEMONS IN HIM AND OUTSIDE OF HIM – FINAL VICTORY
(Literary and psychological views on the character of Saint Peter
of Kornisha in Theodosius' hagiography)

SUMMARY

The paper will present and analytically-synthetically analyze Teodosije's hagiography of Peter of Korisha in the light of hermetic tradition. The center of research is the character of Saint Peter of Kornisha in the hermetic tradition of medieval literature, the duality of his nature and importance of struggle he takes on, going towards deification. In order to present the struggle of Saint Peter of Korisha in accordance with the spiritual, literary and psychological foundations, special attention will be paid to the correlation possibilities of reading medieval literature and literature of the 19th and 20th centuries. The combination of the miraculous and the realistic, as a feature of Teodosije's poetics, leads to the understanding of the Hagiography of Peter of Korisha outside the given framework of the old Serbian literature.

Key words: Teodosije the Hilandarian, Peter of Korisha, biography, medieval literature, struggle, deification, correlation